



KARAKALPAK ŞAİR VE OZANI BERDAK'IN "ŞEJİRE" ADLI ŞİİRİ

Feyza TOKAT*

ÖZET

19. asırda yaşamış olan Karakalpakların en ünlü şair ve ozanı Berdak (Berdimurat Ğarĝabay Ulı) Karakalpak edebiyatının kurucularındandır. Türkiye Türklerinde Karacaoĝlan, Aşık Veysel ne kadar meşhur ise, Karakalpak Türkleri içinde Berdak da o kadar meşhur bir kişidir. O, yaşadığı dönemdeki Karakalpakların sosyal, siyasi hayatlarını, örf ve âdetlerini, inançlarını, yaşayışlarını, gerçekçi bir dille anlatmıştır. Arap harfleriyle yazılmış olan Berdak'ın şiirleri, dinî eserler sınıfında görülmüş ve yok edilmiştir. Bu sebeple ilk yazılı nüshaları elimizde yoktur. Berdak'ın şiirlerini halk sevmiş ve ezberlemiştir. Onun şiirleri sonradan derlenmiş ve kitap hâline getirilmiştir.

Berdak'ın "Şejire" (Şecere) adlı destansı şiiri, Karakalpak halkının ilk yazma şeceresi, Berdak da Karakalpak halkının sözlü gelenekte yaşayan tarihini kronolojik sıraya koyan ilk kişidir. Bu destan; boyların, kavimlerin, Orta Asya halklarının, onların adlarının ortaya çıkışı hakkındaki yazılı belgeler ve ağızda yaşayan hikâyeler temel alınarak yazılmıştır.

Bu çalışmada Karakalpak şair ve ozanı Berdak'ın kısaca hayatı üzerinde durulmuş ve onun Karakalpak, Özbek, Kazak, Kıpçak, Türkmen halklarının tarihlerine dâir bilgiler ihtiva eden "Şejire" adlı destansı şiiri tanıtılmıştır. Araştırmamızın sonuna "Özel İsimler Dizini" eklenmiştir. Berdak'ın "Şejire"si, onun şairlik kudretini, halkının tarihî hayatına ilgisini, vatanseverliğini göstermesi bakımından çok önemli bir eserdir. Bu çalışmayla Berdak'ın Türk dünyası içinde daha fazla tanınması, hak ettiği saygıyı ve ilgiyi görmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Berdak, Karakalpak Türkçesi, Karakalpak Edebiyatı, Şejire

KARAKALPAK POET AND BARD BERDAK'S POEM "SEJIRE"

ABSTRACT

The most famous poet and bard of the Karakalpaks, Berdak (Berdimurat Gargabay Ogly), who lived in the 19th century, is the founder of the Karakalpak literature. As Karacaoĝlan and Asik Veysel are famous for Turkey Turks, Berdak is also famous for Karakalpak Turks. He described the social life, political life, customs and traditions, beliefs, and way of life of the Karakalpaks of his period with a realistic

* Öğretmen Dr., Orhan Abaloĝlu Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi, El-mek: feyzaturgut@yahoo.com

language. Berdak's poems written in Arabic alphabet had been destroyed because they were considered as a class of religious artifacts. For this reason, the original written copies are not available right now. Berdak's poems were loved and memorized by people. His poems were later compiled and published as a book.

Berdak's epic poem "Sejire" ("The Genealogy") is the first written genealogy of the Karakalpak people. Also, Berdak was the first to put the history living in the oral tradition of the Karakalpak people in chronological order. This epic was written on the basis of written documents and oral stories about the emergence of clans, tribes, peoples of Central Asia and their names.

This study briefly introduces the life of Berdak who is a Karakalpak poet and bard. Then his epic poem "Genealogy", which contains information about Karakalpak, Uzbek, Kazakh, Kipchak and Turkmen peoples' history, is presented. At the end of this research, an "Index of Proper Nouns" is appended. Berdak's "Sejire" is a very important piece of work in terms of showing the power of his poetry, his interest in the historical public life, and his patriotism. This study aims better recognition of Berdak in the Turkish world and obtaining the respect and attention he deserves.

Key Words: Berdak, Karakalpak Turkish, Karakalpak literature, Sejire

Giriş

Berdak (Berdimurat Ğarğabay Ulı) 19. asırda yaşamış Karakalpakların en ünlü şair ve ozanıdır. Türkiye Türklerinde Aşık Veysel, Karacaoğlan ne kadar meşhur ise, Karakalpak Türkleri içinde Berdak da o kadar meşhur bir kişidir.

"Berdak, 1827 yılında Berdimurat Ğarğabay'ın oğlu olarak Aral denizinin güneyinde, Karakalpakistan Aral Sovyet Sosyalist Respublikası (ASSR)'nın şimdiki Moynak bölgesinde doğmuştur ve ömrünün sonuna kadar burada yaşamıştır. Şairin babası Ğarğabay, balık avlayarak ve zenginlere hizmet ederek ailesini geçindirmeye çalışmıştır." (BXS 1987, 5) Berdak, on yaşında yetim kalmasına rağmen köy mektebinde okumuş, tahsiline sonra da medresede devam etmiştir. Böylece, Arap ve Fars dillerine de vâkıf olmuştur. Genç yaşlarda şiire merak sarmış ve şark klasiklerini okumuştur. Onun şairlik kabiliyetinin gelişmesinde Mahtumkulu, Nevâyî, Fuzulî ve ünlü Karakalpak şairleri Kühnoca ve Hacniyaz'ın büyük tesiri vardır:

"Şar kitaptan tura qaştım,
Nawayıdan sawat aştım,
Fizuliyden dürler şaştım
Dilwarlardı izler edim.

"Dört kitaptan kalkıp kaçtım,
Nevâyî'den okur oldum,
Fuzulî'den inciler saçtım,
Söz bilgesin arar idim.

Maqtımqulını oqığanda,
Aytar edim hâr zamanda,
Kemis barma begler, anda?
Sözün tawap qılar edim."

Mahtumkulu'yu okuduğumda,
Söyler idim her zamanda,
Kusur var mı beyler onda?
Sözüne hürmet eder idim." (TŞ 1956, 116)

...

Turkish Studies

"Berdimurat meniñ özim,
Künxojanı kördi közim,
Esittim Äjiniyazdñ sözün,
Olar häm şad bolğan emes."

"Berdimurat benim özüm,
Künhoca'yı gördü gözüm,
İşittim Haciniyaz'ın sözün,
Onlar da şad olmuş değil." (TŞ 1956, 136)

"Şairi 1900 yılında Törtkül şehrine Rus hâkimleri çağırmıştır. Bunu kabul eden şair yola çıksa da hastalanıp geri döner. Berdak'ın Törtkül'e çağrılış sebebi açık olmamakla beraber, halkın sözlü ürünlerini toplamayı gaye edinen insanların ricası üzerine yola çıktığı tahmin edilmektedir. Berdak, 1900 yılında 73 yaşında vefat etmiştir. Berdak'ın kızı Hürliman herkesin tanıdığı "bahşı" olur. Hürliman'ın evladı Karacan da meşhur bahşılardan biridir." (Uygur 1999, 38)

Berdak'ın hakkında bildiklerimiz kendi şiirlerinden, başkalarının ona dair yazdıklarından ve halk arasından derlenen rivayetlerden ibarettir.

Berdak, Karakalpak edebiyatının kurucularından ve "klâsik" şairidir. Buradaki "klâsik" kelimesi, Berdak'ın bilinen ilk yazılı eser veren, eserleri yazıya geçirilen şair olduğunu ifade eder.

Berdak, Karakalpakların yaşadığı döneme ait sosyal, siyasi, ekonomik yapısını, örf ve âdetlerini, inançlarını, yaşayışlarını, zenginlerin ve beylerin zulümlerini gerçekçi bir dille anlatmıştır. Şair; adalet, insan sevgisi, eşitlik, kadın hakları konularında şiirler yazmıştır.

"Arap harfleriyle yazılmış olan Berdak'ın şiirleri, dinî eserler sınıfında görüldüğü için yok edilmiştir. Bu sebeple ilk yazılı nüshaları elimizde yoktur. Ancak bazı şiirleri ve "Şecere"sinin yazılı olduğu nüshalar elde edilebilmiştir. Berdak'ın şiirlerini halk sevmiş ve ezberlemiştir. Onun şiirleri sonradan derlenmiş ve kitap hâline getirilmiştir." (Uygur 1999, 36)

Berdak'ın eserleri pekçok kez neşredilmiştir. (BXS 1987, 217)

Berdak'ın "Şejire"si, Karakalpak halkının ilk yazma şeceresi, Berdak da Karakalpak halkının sözlü gelenekte yaşayan tarihini kronolojik sıraya koyan ilk kişidir. Bu destan; boyların, kavimlerin, Orta Asya halklarının, onların adlarının ortaya çıkışı hakkında Berdak'ın inanış ve bilgilerini nazma geçirmesiyle oluşmuştur.

Berdak "Şejire"siyle şiirle bir soyağacı yazmıştır. Böylece hem tarihçi, hem de şair kimliğiyle karşımıza çıkmış olur. Şiirde sadece Karakalpakların değil; Özbek, Kazak, Kıpçak, Türkmen halklarının da tarihlerine dair dikkat çekici fikirler vardır. Tabii ki bu bilgilerin tamamen doğru ve gerçek olduğu söylenmez. "Bu eser, Berdak'ın düşünce dairesi ile sınırlanmıştır. Çünkü Türkistan'daki eski şecerelede de Âdem Ata'dan başlayarak peygamberler, sahabeler ve efsanevi sözler birbirine karışmış olduğu gibi, bu eserde de ilim temeline dayanmayan sözler mevcuttur. Yine de "Şejire", edebiyat tarihinde ayrı bir öneme sahiptir." (Ahmetov ve Mambetov 1996)

Yazılı edebiyatta özellikle de Berdak'ın devrinde aruz ölçüsü (vezin) kullanılmasına rağmen, Berdak "Şejire" de dâhil eserlerinin tümünü hece ölçüsüyle ve dörtlülle yazmıştır. 264 dörtlülük ve 2 beşlik olmak üzere 1066 mısradan oluşan "Şejire"; -arada 7'li, 9'lu ve 10'lu ölçülü dizeler olmakla birlikte- 8'li hece ölçüsü ve abab cccb dddb... kafiye düzeniyle yazılmıştır.

"Şejire"yi ilk olarak 1903 yılında Qoñurat boyuna bağlı bir köyden yazmış ve 1917 yılında Aşkabat'ta Rus ve Karakalpak dillerinde yayımlamış kişi İ.A.Belyaev'dir. Bu "Şejire" kısa olmakla birlikte onun derlenmesi ve basılması tarihinde büyük bir öneme sahiptir. İ.A. Belyaev'in bu "Şejire"yi kimden derlediği belirtilmemiştir. "Şejire"nin 1940 yılında "Karakalpak Halk Eserleri" kitabında Qallı Ayımbetov ve Orımbek Qojurov tarafından Berdak'ın eserleri arasında gösterilmesi büyük olay olmuştur." (BXS 1987, 95)

Berdak, "Şejire"sini Hz.Muhammed zamanından başlatır:

Turkish Studies

“Râsiulila pıraq minip,
Qabı kâwseyi barğan eken.
Quda bilen razı aytışıp,
Haq diydarın körgen eken.

“Resulullah Burak’a binip,
Kab-ı kevseyne¹ varmış imiş.
Hüda ile sohbet edip,
Hak didârın görmüş imiş.

Gül yüzleri şâmsuw qamar,
Âbiwbâkir hâzireti Omar,
Osman Âliy, tört Şâryar,
Payğambardıñ yaranı eken.

Gül yüzleri şems ü kamer,
Ebubekir, Hazreti Ömer,
Osman Ali, dört şehriyâr,
Peygamberin dostu imiş.

Otuz uş miñ sahabası,
Jumlâ arabtıñ qabiylesi,
Xızmet ettiler bârşesi,
Payğambardıñ zamanı eken.”

Otuz üç bin sahabesi,
Cümle Arab kabilesi,
Hizmet ettiler cümlesi,
Peygamber zamanı imiş.” (TŞ 1956, 273)

Peygamberin otuz üç bin sahabesi yeryüzünün değişik bölgelerine dağılmış, bunlardan Enes ve Mâlik de Aral boylarına gelmiştir. Bunlar’dan Enes, Kazakların; Mâlik de Karakalpakların atasıdır:

“Köriñler xalıqtıñ şejiresin,
Esit şejireniñ mânisin,
Bârşeniñ ata- babasın,
Aytıp bayan qılğan eken.

“Görün halkın şeceresini,
İşit şecerenin mânâsını,
Hepsinin ata-babasını,
Söyleyip beyan kılmuş imiş.

Änes, Mâlik ekki kişi,
Payğambardıñ sahabası,
Änes, qazaqtıñ babası,
Şundın "Alaş" bolğan eken.

Enes, Mâlik iki kişi,
Peygamberin sahabesi,
Enes, Kazak’ın babası,
Bundan “Alaş”² olmuş imiş.

Mâliktiñ uğlı Razı-haq,
Yaşlığında qoydı ğulpaq,
Kiygen eken qara qalpaq,
Şundın "Qalpaq" bolğan eken.”

Mâlik’in oğlu Razıhak,
Gençliğinde koydu ğulpak³,
Giymiş imiş kara kalpak,
Bundan “Kalpak” olmuş imiş.” (TŞ 1956, 274)

Berdak “Şejire”de, “Karakalpak” isminin ortaya çıkışını, Karakalpakların atası olan Mâlik’in oğlu Razıhak’ın başına kara kalpak giymesine bağlamıştır. Bu kavmin isminin “Karakalpak” olarak ortaya çıkışının baş giyimine bağlanmasına başka hikâyelerde de rastlanır.

Berdak, “Şejire”nin devamında şiirle soyağacı yazmaya başlar:

“Sahra xalqı köşip gezmek,
Käntli yerden vatan düzmäk,
"Qalpaqtıñ " uğlıdur özbek,
Özbek yekke bolğan eken.

“Sahra halkı göçüp gezmek,
Kentli yerden vatan düzmek,
Kalpak’ın oğludur Özbek,
Özbek tek başına olmuş imiş.

Özbek yaşında üylendi,
On beşinde uğlı boldı,
Anıñ atın Jiyen qoydı,

Özbek yaşında evlendi,
On beşinde oğlu oldu,
Onun adını Jiyen koydu,

¹ İki yay aralığı kadar mesafe. (Kur’an-ı Kerim, Necm Sûresi, 9. ayet)

² Kazak, Kırgız ve Tatarların eskiden ortaklaşa kullandıkları ad.

³ Çocukların başındaki bir tutam saç.

Turkish Studies

Jiyen bahadır bolğan eken.	<i>Jiyen yiğit olmuş imiş.</i>
Jiyenge haq nâzer saldı, Mal-dünyası abad boldı, Jiyen zayıpnı köp aldı, Üş zağıybı bolğan eken.	<i>Jiyen'e Hak nazar kıldı, Mal dünyası abad oldu, Jiyen kadını çok aldı, Üç hanımı olmuş imiş.</i>
Bäybişeden Mayqı tuwdı, Sıpayılıq jolin quwdı, Ozaldan özi biy boldı, Xan atası bolğan eken.	<i>İlk hanımdan Maykı doğdu, Naziklik yolunu tuttu, Ezelden kendi bey oldu, Han atası olmuş imiş.</i>
Mayqınıñ uğı Jayılğan, Yäne birisi Seyilhan, "Jayılğan" atlı uran bolğan, Qoñırat uran qılğan eken.	<i>Maykı'nın oğlu Jayılhan, Yine birisi Seyilhan, "Jayılhan" adlı sembol olan, Konrat sembol kılmış imiş.</i>
Jayılğan bilän Seyilhan, Seyilhan-yawmıt, türkmen bolğan, Mayqıdan tuwıp ayrılğan, Ol Qoñıratıñ tuwğanı eken."	<i>Jayılhan ile Seyilhan, Seyilhan-Yomut, Türkmen olmuş, Maykı'dan doğup ayrılan, O Konrat'ın kardeşi imiş." (TŞ 1956, 274)</i>

Berdak, "Şejire"sindeki soyağacında Özbek'in Jiyen, Jiyen'in Maykı, Maykı'nın Jayılhan, Seyilhan adlı çocuklarının doğduğunu, Jayılhan'ın Konrat'ın, Seyilhan'ın Türkmen'in babası olduğunu belirterek, Harezmi bölgesinde yaşayan halkların ezelden akraba olduklarını vurgulamıştır. Berdak bu destansı şiiriyle, bu bölgede halklar arasında düşmanlık tohumlarının serpilmeye çalışıldığı bir dönemde bu tarihî gerçekleri genç nesillere aktarmaya ve Harezmi bölgesinde yaşayan halkların kardeşlik, akrabalık duygularını pekiştirmeye çalışmıştır.

Berdak'ın "Şejire" adlı şiirinde Altın Ordu Devleti yıkıldıktan sonra Karakalpak halkının ortaya çıkması, Qıyat (Arıwhan), Müyten (Aqşolpan)'ın sembol olarak çıkması; Karakalpakların Türkistan'dan Amuderya'nın kıyısına gelmesi gibi bilgiler tarihî bilgilere uygun düşmektedir. Bu da Berdak'ı aynı zamanda ilk Karakalpak tarihçisi olarak kabul etmemize imkân verir. (BXS 1987, 26) Berdak, "Şejire"yi yazarken halk efsanelerini, hikâyelerini derlemiştir. Karakalpak tarihini araştıran ilk tarihçilerden biri olan P.İ. İvanov, "Berdak'ın "Şejire"si halk ağızındaki hikâyeleri süsleyerek tekrar yazmasıyla ortaya çıkmıştır." demiştir. (İvanov 1975, 78)

"Şejire" daha sonra destansı bir halk hikâyesi ile devam eder: Altınhan adlı padişahın Almalı-Körikli adlı bir kızı olur. Bu kız için altından bir saray yaptırır. Bu sarayda kız güneşi görüp hamile kalır. Bunu öğrenen padişah, kızı altından bir sandığa bindirip denize bırakır. Bu sandığı, iki nişancı olan Tomavıl ve Şaban fark eder. Tomavıl altın sandığın içeriğini, Şaban dışını sahiplenir. Altın sandığı kıyıya çıkarılır. Altın sandığı Şaban, içindekini yani Almalı-Körikli kızı Tomavıl alır. Günler, aylar geçer. Almalı-Körikli'nin bir oğlu olur. Adını Şıñğıs (Cengiz) koyar. Almalı-Körikli'nin Tomavıl'dan da Bödenetay ve Bürkältay adlı iki oğlu olur. Cengiz bu çocuklarla anlaşamaz ve "Sağ olduğumu kuşların kanadını çırpışına bakarak anlarsınız." diyerek evi terk eder. Annesi onun gittiğine çok üzülür. Diğer kardeşleri beyliği büyütmez. Cengiz Bey'in arkasından Maykı Bey liderliğinde kırk atlı gönderilir ve Cengiz beyliğe geri getirilir. Güneşten doğan Cengiz Bey başa geçince ülke gelişir, büyür, zenginleşir.

Şejire; Cengiz Bey'in babasının güneş olması, babası güneş olan bu çocuk başa geçince devletin zenginleşip büyümesi, onu çağırma kırk atlının gönderilmesi gibi dinî ve mitolojik

Turkish Studies

çağrışımlara sahip destansı motifler ihtiva etmektedir.

Berdak, daha sonra soyağacını yazmaya devam eder:

“Jänibek xan häm Janayxan,
Anıñ uğılı Toxtamışxan,
Qazaq işinde Xansultan,
Şıñğısxannıñ züriyadı eken.”

“*Jänibek han ve Janayhan,
Onun oğlu Tohtamışhan,
Kazak içinde Hansultan,
Cengiz Han ’ın evladı imiş.*” (TŞ 1956, 286)

....

“Äwel babamız Mayqıbiy,
Anıñ uğılı Jayılqan biy,
Jayılqannıñ uğılı Nağaday,
Nağaday biy bolğan eken.

“*Evvel babamız Maykı Bey,
Onun oğlu Jayılhan Bey,
Jayılhan ’ın oğlu Nağaday,
Nağaday bey olmuş imiş.*

Nağaday biy yurt ağası,
Jumlä Qoñıratnıñ babası,
Otız uğılnıñ atası,
Uğılı otız bolğan eken.”

“*Nağaday Bey yurt ağası,
Cümle Konrat ’ın babası,
Otuz oğulun atası,
Oğlu otuz olmuş imiş.*” (TŞ 1956, 286)

...

...

“Nağaday uğılı Qarabek,
Anıñ uğılı Jänibek, Qallibek,
Jänibek uğılı Haydar, Älibek,
Uğılı ekki bolğan eken.”

“*Nağaday oğlu Karabek,
Onun oğlu Jänibek, Kallibek,
Jänibek oğlu Haydar, Alibek,
Oğlu iki olmuş imiş.*” (TŞ 1956, 287)

...

...

“Akädil uğılı Yaqşıbay,
Qudaybergen Qarawılbay,
Qarawıl uğılı Dästolıbay,
Baydan batır bolğan eken.

“*Akädil oğlu Yakşıbay,
Kudaybergen Karavılbay,
Karavıl oğlu Dästolıbay,
Baydan yiğit olmuş imiş.*

Baydannıñ uğılı Jolımbay,
Anıñ inisi Meñlibay,
Esen, Tuwelbek, Polattay,
Qaysı batır bolğan eken.”

“*Baydan ’ın oğlu Jolımbay,
Onun kardeşi Meñlibay,
Esen, Tuvelbek, Polattay,
Hepsi bahadır olmuş imiş.*” (TŞ 1956, 288)

...

...

“Xojanazar uğılı Şeralı,
Andin Mährem Esengeldi,
Mämbetniñ uğılı Elgeldi,
Soñı Abdulla bolğan eken.”

“*Hojanazar oğlu Şeralı,
Sonra Mährem Esengeldi,
Membet ’ın oğlu Elgeldi,
Sonra Abdullah olmuş imiş.*” (TŞ 1956, 292)

Çok hacimli bir şiir olan “Şejire”nin Karakalpakların soyağacının yazıldığı bölümünün tamamını bu çalışmada vermek mümkün değildir. Bu sebeple araştırmamızın sonuna “Şejire”de geçen özel isimleri ve mısra numaralarını içeren “Özel İsimler Dizini” eklenmiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

Berdak, "Şejire"nin son bölümünde bu şiiri neden ve nasıl yazdığını açıklar. "Şejire", "jetmiş-seksen yaştaki bir ğarrınıñ" Tanrının ilhamıyla, gelecek nesillerin atasını, babasını öğrenmesi için yazdığı bir şiirdir:

“Neşege dünya- mal berdi,
Neşege ilim- hâl berdi,
Maña takallm til berdi,
Quda nesip qılğan eken.

*Niceye dünya mal verdi,
Niceye ilim-güç verdi,
Bana konuşan dil verdi,
Hüda nasip kılmış imiş.*

Oşbu tilniñ bar egasi,
Köñlimde jandur şejiresi,
Bärşeniñ ata- babası,
Şundin mälim bolğan eken.

*İşbu dilin var sahibi,
Gönlümde candır şeceresi,
Hepsinin ata-babası,
Ondan mahum olmuş imiş.*

Kitap kördim musannıpdän,
Söz eşittim Andalıptın,
Meniñ sözüm bir häriptin,
Bäri tamam bolğan eken.

*Kitap gördüm musannıftın,
Söz işittim Andalip'ten⁴,
Benim sözüm bir harftin,
Hepsi tamam olmuş imiş.*

Rasulğa ümmät, haqqa ğulam,
Qudiret işini ne biläm,
Bağda sayrağan bülbiläm,
Waqtım qazan bolğan eken.

*Resul'a ümmet, Hakk'a kulum,
Kudret işin ne bileyim,
Bağda öten bir bülbülüm,
Vaktim hazan olmuş imiş.*

Jetmiş- seksen yaşta özüm,
Bir közim bar, yoq bir közim,
Waqtım ötti, yoqdur häzim,
Gül yaprağı solğan eken.

*Yetmiş- seksen yaşta özüm,
Bir gözüm var, yok bir gözüm,
Vaktim geçti, yoktur hazzım,
Gül yaprağı solmuş imiş.*

Ne yaqşı- yamannı kördim,
Jeti- segiz xannı kördim,
Üş дәwir zamannı kördim,
Zamana şep aylangan eken.

*Nice iyi kötüyü gördüm,
Yedi sekiz hanı gördüm,
Üç devir zamanı gördüm
Zamane ters dönmüş imiş.*

Alım sözi şariyatdur,
Duw jahanda şarapaatdur,
Ğarrı sözi väsiyatdur,
Bilmäganlar nadan eken.

*Âlim sözü şeriattır,
İki cihanda şerefdir,
Yaşlı sözü väsiyettir,
Bilmeyenler cahil imiş.*

Yaşı jetken ğarrılarnıñ,
Bıymar yatqan qastalerniñ,
Duğası maqul olarnıñ,
Adam ğapıl bolğan eken.”

*Yaşını doldurmuş yaşlıların,
Bîmar yatan hastaların,
Duası makbul onların,
Adam gafıl olmuş imiş.” (TŞ 1956, 303-304)*

...
“Biyğayrat bir baqıl boldım,
İlimi yoq, namaqul boldım,
Haq hämiridiñ ğapıl boldım,
Ömirim biykar ötken eken.

*“Gayretsiz bir tembel oldum,
İlimi yok, nâ-makul oldum,
Hak emrinden gafıl oldum,
Ömrüm boşa geçmiş imiş.*

⁴ 17. asırda Hive, Taşavız civarında yaşamış ünlü Türkmen şairi.

Quda berdi bu zibanni,
Ne rahmanı, na şeytani,
Bilmäsman sözni- ziyani,
Halım müşkil bolğan eken.

*Hüda verdi bu lisani,
Ne Rahman'ı, ne şeytani,
Bilemem sözü ziyani,
Hâlim müşkül olmuş imiş.*

Jetmiş- seksen yaşqa keldim,
Qazan urğan güldek soldım,
Täwbekâri suwı boldım,
Waqtı yaqın kelgen eken.

*Yetmiş seksen yaşa geldim,
Hazan vurmuş gül gibi soldum,
Tevbekâr bir sufi oldum,
Vakti yakın gelmiş imiş.*

Şiyrin ziban nuqtadanlar,
Qulaq tutıñ musılmanlar,
Meni ayıp etmäñiz janlar,
Näsibem şul bolğan eken.”

*Tatlı dilli nüktedanlar,
Kulak verin Müslümanlar,
Beni ayıplamayın canlar,
Nasibim şu olmuş imiş.”* (TŞ 1956, 305)

...

“Bul söz ilahidan keldi,
Kelip köñlime jay boldı,
İşim- tışım bari toldı,
Añdın soñ ayılğan eken.”

*“Bu sözler Allah'tan geldi,
Gelip gönlümde yer buldu,
İçim dışım cümle doldu,
Ondan sonra denmiş imiş.”* (TŞ 1956, 305)

Son dördlükte, halk edebiyatı şiir geleneğinde de olduğu gibi şarin ismi geçer. Berdak, daha sonra da bu şecerenin “*yılki yılı*”nda yani 1894 yılında yazıldığını belirterek “Şejire”yi tamamlar:

“Berdimurat haqñıñ qulı,
Sahrada ösken bülbüli,
Bu şejireni jılqı jılı,
Xalıqqa məşhür qılğan eken.”

*“Berdimurat Hakkın kulu,
Sahrada yetişen bülbülü,
Bu şecereyi yılki yılı,
Halka məşhur kalmış imiş.”* (TŞ 1956, 306)

Sonuç

1. Berdak, “Şejire” adlı şiiriyle Karakalpak halkının sözlü gelenekte yaşayan şeceresinin tarihini kronolojik sıraya koyan ilk kişidir.

2. Berdak’ın 1894 yılında yazdığı “Şejire”si, Karakalpak halkının ilk yazma şeceresidir. Bu şecere; boyların, kavimlerin, Orta Asya halklarının, onların adlarının ortaya çıkışı hakkında Berdak’ın inanış ve bilgilerinin nazma geçirmesiyle oluşmuştur.

3. Karakalpak şair ve ozanı Berdak’a ait olan “Şejire”de sadece Karakalpakların değil; Özbek, Kazak, Kıpçak ve Türkmen halklarının da tarihlerine dair dikkat çekici fikirler vardır.

4. Berdak “Şejire”siyle, Harezmi bölgesinde yaşayan halklar arasında düşmanlık tohumlarının serpilmeye çalışıldığı bir dönemde bölge halklarının ezelden akraba olduklarını vurgulamaya ve kardeşlik duygusunu genç nesillere aşılarmaya çalışmıştır.

5. Berdak’ın “Şejire”si, han kızının güneşten hamile kalması, güneşin oğlu olarak doğan bu çocuğun ülkeyi geliştirip zenginleştirmesi, onu çağırılmaya kırk atlının gitmesi gibi dinî ve mitolojik motifler barındırmaktadır. Bu da “Şejire”nin kuru kuruya bir tarih aktarımı ya da soyağacı silsilesinin art arda yazılışı olmayıp; Karakalpakların kültürüyle, folkloruyla, halk hikâyeleriyle zenginleşmiş destansı bir şiir olduğunu göstermektedir.

Turkish Studies

6. Yazılı edebiyatta özellikle de Berdak'ın devrinde aruz ölçüsü (vezin) kullanılmasına rağmen, Berdak'ın "Şejire" de dâhil eserlerinin tümünü hece ölçüsüyle ve dörtlükle yazması onun tam bir halk şairi olduğunun en büyük kanıtıdır.

7. "Şejire"de 292 tane özel isim geçmektedir. Bu özel isimlerden 249'u kişi adı, 33'ü kavim, uruk ve boy adı, 10'u ise yer adıdır.

8. Berdak'ın "Şejire"si, onun şairlik kudretini, halkının tarihî hayatına ilgisini, vatanseverliğini, milliyetçiliğini göstermesi bakımından çok önemli bir eserdir.

9. "Şejire" her ne kadar Karakalpak edebiyatına ait edebî bir metin olsa da, sadece Karakalpak edebiyatı için değil Karakalpak tarihi ve folkloru için de bir kaynak metindir.

10. Şecereler, en genel anlamda halkın gayriresmî tarihini yansıtır. Bu yüzden diğer tarihi kaynaklarla karşılaştırılarak incelendiğinde çok önemli çıkarımlar yapılmasına olanak verirler. Şüphesiz Berdak'ın sadece "Şejire" şiiri üzerine birçok edebî, tarihî ve folklorik araştırma yapmak mümkündür.

Özel İsimler Dizini

Abdulla	: Abdullah; 616
Ağädil	: Ağädil; 457
Akädil	: Akädil; 557
Alaş	: Kazak, Kırgız ve Tatarların eskiden ortaklaşa kullandıkları ad; 20, 952
Almalı-Körikli	: Almalı-Körikli; 127, 233, 286, 302
Altın xan	: Altın Han; 119, 151, 153
Amanbay	: Amanbay; 1001
Andalip	: Andalip, ünlü Türkmen şairi; 1012
Annaqul	: Annakul; 798
Aqädil	: Aqädil; 489, 711
Aqpışaq	: Akpışak (boy adı); 786
Aqşolpan	: Akşolpan (Akşoban); 95, 313, 446
Aqtay	: Aktay; 625
Arab	: Arap; 10
Arın	: Arın; 666, 698
Arınşa	: Arınşa; 668
Arıs	: Arıs; 839
Arıwxan	: Arıvhan; 83, 314, 447
Artıq	: Artık; 839
Arzı	: Arzı; 659
Asanğaliybay	: Asanğaliybay; 569
Aşamay	: Aşamay (uruk adı); 639
Aşamaylı	: Aşamaylı; 470, 629, 640, 934
Ataqay	: Atagay; 543
Aydos	: Aydos; 510, 511, 847, 853, 982, 987
Aydosbiy	: Aydosbiy; 513, 973, 983
Aymurza	: Aymurza; 546
Aytımbay	: Aytımbay; 539
Äbiwbäkır	: Hz. Ebu Bekir; 6
Ädiyna	: Edina; 713, 714, 715
Älibek	: Alibek; 455, 457, 475, 621, 663

Turkish Studies

Äliy	: Hz. Ali; 7, 758
Änes	: Enes; 17, 19
Äreb	: Arap; 70
Äwez	: Evez; 677, 680
Äwezbiy	: Evezbiy; 620
Balgalı	: Balgali (uruk adı); 798
Baspay	: Baspay; 552
Bayädil	: Bayädil; 458, 601, 629
Baydan	: Baydan; 560, 561
Bayman	: Bayman; 576
Baymuratbay	: Baymuratbay; 575
Bazar	: Bazar; 592
Bazar Ğulpaq	: Bazar Gulpak; 492, 493
Bazarbiy	: Bazarbiy; 593
Bädekbay	: Bädekbay; 491
Bekpolat	: Bekpolat; 551, 604, 617
Berdaq	: Berdak; 661
Berdiäliy	: Berdiali; 565, 566
Berdimurat	: Berdimurat (Berdak); 1063
Besim	: Besim; 601, 602
Beşkempir	: Beşkempir (uruk adı); 500
Biykä	: Biyke; 604
Biyke	: Biyke; 607
Biyşalısbay	: Biyşalısbay; 751
Bodinjar	: Bodinjar; 425
Boranbay	: Boranbay; 575
Bödenetay	: Bödenetay; 212, 422
Buxar	: Buhar; 619
Bügejeli	: Bügejeli; 487
Bürkältay	: Bürkältay; 216, 423
Dañlı	: Dañlı; 549
Dästolibay	: Dästolibay; 559
Däwimbay	: Däwimbay; 423
Dosan	: Dosan; 654, 735, 736, 740, 741, 742, 748, 750, 756
Dosımqulday	: Dosımkul; 654
Edil	: Edil; 459, 637, 799
Edilbiy	: Edilbiy; 814
Elbarısxan	: Elbarıs Han; 705, 709
Elgeldi	: Elgeldi; 615
Eltay	: Eltay; 658
Eltezer	: Eltezer; 679
Erimbiy	: Erimbiy; 622
Erkinbay	: Erkinbay; 542
Ermämbet	: Ermembet; 580
Ernazarbiy	: Ernazarbiy; 515
Esen	: Esen; 563
Esenbek	: Esenbek; 538
Esengeldi	: Esengeldi; 614
Estay	: Estay; 750

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

Eşniyaz	: Eşniyaz; 06
Görüğlü	: Köroğlü, ünlü Türk halk öyküsünün kahramanı; 612
Gülim	: Gülim; 542
Gürjistan	: Gürcistan; 682
Ğanıybay	: Ğanıybay; 653
Ğayıp	: Ğayıp; 673
Ğayıpbatır	: Ğayıpbatır; 570
Hajıbay	: Hajıbay; 626
Hajıkeldi	: Hajıkeldi; 509
Haydar	: Haydar; 455, 459, 475, 461, 630,634, 658, 663
Häjikeldi	: Hajıkeldi; 501, 502
Hiyvalı	: Hiveli; 837
Xankeldi	: Hankeldi; 503, 505
Xansultan	: Hansultan; 419
Xasan	: Hasan; 534
Xiywa	: Hive (şehir adı);673, 708, 716, 718,759, 764
Xiyvalı	: Hiveli; 791, 976
Xojakeldi	: Hojakeldi; 501
Xojanazar	: Hojanazar; 609, 613, 832, 838
Xojay	: Hojay; 537
İrismämbet	: İrismembet; 587
İlyas	: İlyas, kutsal kitaplarda adı geçen, yağmurlara hükmeden İsrail Peygamberi; 844
İskender	: İskender; 521, 523
İsmayıl	: İsmail; 655
Janayxan	: Janayhan; 417
Janädil	: Janädil; 459, 641
Jangeldi	: Jangeldi; 657
Jankeldi	: Jankeldi; 503
Janqay	: Jankay; 570
Jarmämbet	: Jarmembet; 585
Jarqınbay	: Jarqınbay; 542
Jasıbay	: Jasıbay; 999, 1001
Jawıngır	: Javingır; 923, 922, 932, 938, 942, 946
Jawlatbay	: Javlatbay; 657
Jayhun	: Ceyhun (nehir adı); 927
Jayılğan	: Jayılhan; 45, 47, 49, 90, 91
Jayılqan	: Jayılqan (Jayılhan); 430,431, 439, 443, 445, 827, 901
Jänibek	: Jänibek; 417, 454, 455, 478, 670
Jermenbetbay:	Jermenbetbay; 574
Jilhafız	: Jilhafız; 589
Jiyen	: Jiyen; 31, 32, 33,35, 37,39, 56, 85
Jolımbay	: Jolımbay; 561
Juman	: Juman; 529, 543, 544, 545
Jumat	: Jumat; 576
Käba	: Käbe, Mekke'de bulunan, Müslümanlarca kible olarak kabul edilen ve hac ibadeti yapılırken tavaf edilen kutsal yer; 269
Kaniyaz	: Kaniyaz; 507
Kelmämbet	: Kelmembet; 579
Kelmuhammed Matay:	Kelmuhammed Matay; 581

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

Kene	: Kene (uruk adı);101, 104, 105, 106
Keneges	: Keneges (boy adı); 108, 111, 114, 786, 822, 861
Külesuwı	: Külesuwı; 577
Küşimqul	: Küşimkul; 577
Qabı kâwse	: İki yay aralığı kadar mesafe; 2
Qadirqul	: Kadirkul; 529
Qalbek	: Kalbek; 478, 479
Qalender	: Kalender; 23
Qallibek	: Kallibek; 454
Qalmämbet	: Kalmembet; 596
Qalmaq	: Kalmuk (uruk adı); 555, 556
Qalpaq	: Kalpak; 24, 27, 778, 834
Qalqaman	: Kalkaman; 530, 531
Qandekli	: Kandekli (uruk adı) ; 631, 935
Qanjıǵalı	: Kanjıǵalı (uruk adı); 483
Qañlı	: Kanlı; 393
Qarabas	: Karabaş; 505, 506, 571
Qarabek	: Karabek; 453, 477, 478
Qaralpaq	: Karakalpak; 789, 865, 920
Qaramoyın	: Karamoyın (Karaboyun, uruk adı); 453, 933, 999
Qaraqalpaq	: Karakalpak; 23, 115, 787, 791, 793, 795, 797, 801, 850, 858
Qarasıyraq	: Karasıyrak; 530
Qarawıl	: Karavıl; 558, 559, 573
Qarınjuwǵan	: Karınjuvan; 643
Qarlıbay	: Karlıbay; 572
Qarun	: Karun, Kur'an'da kendisinden çok zengin olarak söz edilen ve bütün mal varlığı bir anda yok olan kişi;1037
Qazaq	: Kazak;19, 419, 903, 917, 919, 921, 950, 951, 954, 967
Qazaqbay	: Kazakbay;551
Qıpşaq	: Kıpçak (boy adı); 60, 71, 72, 77, 113, 785, 821
Qıtay -	: Kıtay (boy adı); 60, 87, 113, 785, 821, 871, 970
Qıtaybek	: Kıtaybek; 57, 63, 73
Qıtayı-qotan	: Kıtay Kotan (Hoten);55
Qıyat	: Kıyat (uruk adı); 82, 84, 180, 314, 427, 444, 447
Qızırı	: Hızır, halk inanışlarına göre ölümsüzlüğe kavuşmuş olduğuna inanılan ulu kimse; 844
Qojamjar	: Kojamjar; 567
Qojaqhabız	: Kojakhabız; 574
Qojay	: Kojay; 529, 532
Qoldawlı	: Koldavlı (uruk adı); 469, 631, 644,662, 933
Qoñrat	: Konrat (boy adı); 48, 52,113, 311, 312, 315, 389, 434, 439, 445, 600, 785, 817, 827, 829, 849, 852, 853, 855, 870, 885, 896, 908, 912, 913, 994
Qoñratlı	: Konratlı; 310
Qorazbek	: Korazbek; 674
Qosaǵı	: Kosaǵı; 550
Qostamǵalı	: Kostamǵalı (uruk adı) ; 471, 630, 935
Qoşnazar	: Koşnazar; 949, 953, 957, 959
Qoşqar	: Koşkar; 554
Qoyanbay	: Koyanbay; 585

Turkish Studies

Qudayberdi	: Kudayberdi; 525, 526, 594
Qudaybergen	: Kudaybergen; 558
Quljan	: Kuljan; 479, 485, 626
Qultay	: Kultay; 656
Qurbanbek	: Kurbanbek; 594, 595
Qutlımurat	: Kutlımurat 679, 973
Quwanış	: Kuvaniş; 627
Quwanışbiy	: Kuvanişbiy; 595
Mamır	: Mamır; 751
Manaqbölek	: Manakbölek; 554
Mañıt	: Mangıt (boy adı); 101, 102, 104, 105, 111, 114, 390, 786, 822, 856, 861
Matay	: Matay; 579
Maxmud	: Mahmud; 547
Maybos	: Maybos; 510
Mayqı	: Maykı; 41, 45, 51, 86, 306, 308, 333, 337, 339, 345, 379, 383, 398
Mayqıbiy	: Maykıbiy; 315, 429
Mayşı	: Mayşı; 496
Mährem Esengeldi	: Mährem Esengeldi; 614
Mälük	: Mälük; 17, 21
Mämbet	: Membet; 615
Mämbetqul	: Membetkul; 553
Mänibay	: Mänibay; 1000
Meñlibay	: Meñlibay; 495, 562, 565
Mırşa	: Mırşa; 666
Mırza	: Mırza; 538, 698, 699
Muhammedraxim	: Muhammedrahim; 681
Mulkaman	: Mulkaman; 531
Murtay	: Murtay; 571
Müyten	: Müyten (boy adı); 82, 89, 96, 113, 313, 427, 444, 446, 785, 933
Nağaday	: Nağaday; 431, 432, 433, 453, 477, 735, 749
Nağadaybiy	: Nağadaybiy; 689
Nädirşa	: Nädırşa; 717
Nurtay	: Nurtay; 949, 958, 962, 966
Olja	: Olca; 555
Omar	: Hz. Ömer; 6
Oraz	: Oraz; 507
Orazay	: Orazay; 751
Orınbay	: Orınbay; 965
Orıs	: Rus; 846
Osman	: Hz. Osman; 7
Oymawıt	: Oymavıt (uruk adı); 965
Örikli	: Örikli; 646
Ötegen	: Ötegen; 540
Özbek	: Özbek; 27, 28, 29, 97, 116
Payğambar	: Peygamber; 8, 12, 18
Pıraç	: Burak, Hz. Muhammed'in Miraç Gecesi'ndeki biniti; 1
Pilla	: Pilla; 981
Piriyar	: Piriya; 567
Polat	: Polat; 535

Polatbek	: Polatbek; 534
Polattay	: Polattay; 563
Rasul	: Resulullah; 1015
Razı haq-	: Razi Haq; 21
Räsiulila	: Resulullah; 1
Räsul	: Resulullah; 210
Rüstam	: Rüstem; 779, 847, 849
Rza	: Rza; 514, 521
Sağır Särsen	: Sağır Särsen; 702
Sarıbay	: Sarıbay; 490, 491
Savıtbay	: Savıtbay; 621
Sädirbek	: Sedirbek; 623
Säksanbiy	: Seksanbiy; 623
Särnaz	: Sernaz; 53, 57
Särsen	: Sersen; 702, 713
Seyilxan	: Seyihan; 46, 49, 50
Siñirbay	: Siñirbay; 541
Sultan	: Sultan; 415, 504, 509
Surqan	: Surkan; 886, 911, 925
Süyin	: Süyin; 541
Süyindik	: Süyindik; 609, 624
Süyinlik	: Süyinlik; 622
Süyir	: Süyir; 571
Şaban	: Şaban; 170, 175, 189
Şabbaz Wäliy	: Şabbaz Wäliy; 727
Şalısbay	: Şalısbay; 775
Şaljuvit	: Şaljuvit; 426
Şaq	: Şak; 59
Şarayna	: Şarayna; 621
Şärisäbiz	: Şärisäbiz; 991
Şeralı,	: Şeralı; 613
Şeriwşi	: Şeriwşi; 969
Şiñgıs	: Şiñgıs (Cengiz); 291
Şiñgıs	: Şiñgıs (Cengiz); 208, 218, 223, 226, 227, 229, 234, 237, 299, 346, 351, 382, 397, 413, 416, 706
Şiñgısxan	: Şiñgıs Han (Cengiz Han); 420
Şirjegen	: Şirjegen; 643
Şoñqara	: Şoñqara; 543, 546
Şüllik	: Şüllik (uruk adı); 929, 936, 937, 940
Şüyit	: Şüyit (uruk adı); 395, 396
Tağay	: Tağay; 627
Täjik	: Tacik; 856
Taylaq	: Taylak; 969
Teke	: Teke (uruk adı); 101, 103
Toğanay	: Toğanay; 655
Toğay	: Toğay; 627
Tolas	: Tolas; 609, 628
Tolıbay	: Tolıbay; 489, 490, 525, 573
Tolıbek	: Tolıbek; 479

Turkish Studies

Tomavıl	: Tomavıl; 190
Tomawlı	: Tomavlı; 169,173, 181, 209, 211, 217, 421, 424
Tomay	: Tomay; 493, 497,498
Toqsaba	: Toksaba; 80
Toxtamişxan	: Tohtamişhan (Toktamişhan); 418
Töbet	: Töbet; 969
Törebay	: Törebay; 547
Törebek	: Törebek; 699
Töresi	: Töresi; 514
Turxoja	: Turhoja; 589, 593
Tuvelbek	: Tuvelbek; 563
Tübek	: Tübek; 535
Türki	: Türkçe; 71
Türkistan	: Türkistan; 867, 868, 869, 885, 897
Türkmen	: Türkmen; 50, 619
Tüeybay	: Tüeybay; 568
Ümmi Sultan	: Ümmi Sultan; 701, 702
Ürgeniş	: Ürgenç (şehir adı); 788
Yaqsıbay	: Yaksıbay; 557
Yawmıt	: Yomut (uruk adı); 50, 103, 830, 833, 842
Yusuf	: Hz. Yusuf; 207

KAYNAKÇA

- AHMETOV S., MAMBETOV Kamal (1996). **Karakalpak Edebiyatı**, Derslik, Nökis: "Bilim" Baspası.
- Berdag (1987). **Tañlamalı Şığarmaları**, Nökis: Özbekstan SSR İlimler Akademiyasınıñ Qaraqalpaqstan Filialı N. Däwqaraev Atındağı Tariyx, Til häm ädebiyat İnstitutı.
- Berdag Xaqqında Söz** (1987). Nökis: Özbekstan SSR İlimler Akademiyasınıñ Qaraqalpaqstan Filialı N. Däwqaraev Atındağı Tariyx, Til häm ädebiyat İnstitutı.
- DEVELLİOĞLU Ferit (1997). **Osmanlıca-Türkçe Sözlük**, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- İVANOV P.İ. (1945). "Sovetskoe Bostoxovedenie", **Novie Danne o Karakalpakiy**, M-L, C.2, s. 78.
- KANAR Mehmet (2000). **Farsça-Türkçe Sözlük**, Deniz Kitabevi, İstanbul.
- Karakalpak Halkının Ortaya Çıkışı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-18779/h/Karakalpak_halkinin_ortayacakisi.pdf, (ET:06.12.2012).
- Karakalpakların Urukları Sembolleri ve Damgaları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-18778/h/karakalpaklarınuruklarisembollerivedamgaları.pdf>, (ET:06.12.2012).
- Kazak Türkçesi Sözlüğü** (1984). Çev: Hasan Oraltay, Nuri Yüce, Saadet Pınar, İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları.
- Qaraqalpaq Tiliniñ Tüsindirme Sözlüğü (tört tomliq) I, A-B**, (1982). "Qaraqalpaqstan" Baspası, Nökis: Özbekstan SSR İlimler Akademiyasınıñ Qaraqalpaqstan Filialı N. Däwqaraev Atındağı Tariyx, Til häm ädebiyat İnstitutı.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

- Qaraqalpaq Tiliniñ Tüsindirme Sözlügi (tört tomıq) II**, Г-К, (k- közsizlik) (1984). “Qaraqalpaqstan” Baspası, Nökis: Özbekstan SSR İlimler Akademiyasınıñ Qaraqalpaqstan Filialı N. Däwqaraev Atındağı Tariyx, Til häm ädebiyat İnstitutı.
- Qaraqalpaq Tiliniñ Tüsindirme Sözlügi, (tört tomıq) III**, K-H, (köylek-nyuans) (1988). “Qaraqalpaqstan” Baspası, Nökis: Özbekstan SSR İlimler Akademiyasınıñ Qaraqalpaqstan Filialı N. Däwqaraev Atındağı Tariyx, Til häm ädebiyat İnstitutı.
- Qaraqalpaq Tiliniñ Tüsindirme Sözlügi, (tört tomıq) IV**, O-Я, (1992). “Qaraqalpaqstan” Baspası, Nökis: Özbekstan SSR İlimler Akademiyasınıñ Qaraqalpaqstan Filialı N. Däwqaraev Atındağı Tariyx, Til häm ädebiyat İnstitutı.
- LESSING D. Ferdinand (2003). **Moğolca-Türkçe Sözlük**, Çev.: Günay Karaağaç, Ankara: TDK Yayınları.
- Rusça-Türkçe Sözlük (Russko-Turetskiy Slovar)** (1972). Haz.: Ehsan E.M. Mustafayev ve Vlademir G. Shcherbinin, Moskova: Sovetskaya Entsiklopediya Yayınevi.
- TURGUT TOKAT Feyza (2003). **Karakalpak Şair ve Ozanı Berdak’ın Hayatı, Kişiliği ve Eserleri**, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- UYGUR C. Vedat (1999). **Karakalpak Türkleri Edebiyatı (Gramer-Yazılı Edebiyat-Destanlar)**, Denizli:
- UYGUR C. Vedat (2010). **Karakalpak Türkçesi Grameri (Qaraqalpaq Tilinin Grammitakası)**, İstanbul: Kriter Yayınları.

Eser Kısaltmaları

BXS: Berdaq Xaqqında Söz

TŞ: Berdaq, Tañlamalı Şığarmaları